

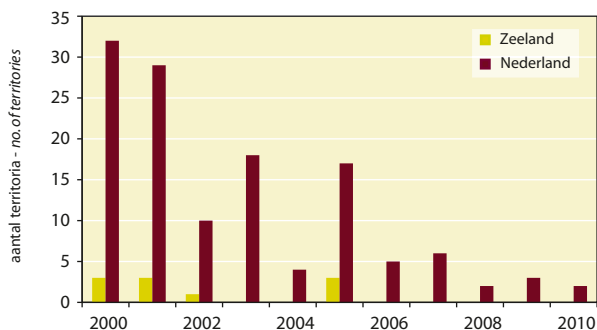
De Grauwe Gors in Zeeland

Grauwe Gors, Hoegaarden 22 mei 2012. Corn Bunting.
(foto Chiel Jacobusse)

Zeeland was van oudsher één van de bolwerken voor de Grauwe Gors in Nederland. Vooral in Zeeuws-Vlaanderen konden relatief hoge dichtheden voorkomen. De laatste decennia is de soort steeds schaarser geworden als broedvogel. Aan de hand van oude literatuur is bepaald wanneer de Grauwe Gors in welke aantallen als broedvogel voorkwam in Zeeland. Tijdens broedvogelonderzoeken die de laatste decennia uitgevoerd zijn is de soort amper meer vastgesteld. Tijdens trektellingen (met name in het najaar) en gedurende de wintermaanden worden nog wel regelmatig groepjes Grauwe Gorzen waargenomen. Waar komen deze vogels vandaan en hoe kunnen we ze helpen?

Alex Wieland

In het begin van de vorige eeuw was de Grauwe Gors *Miliaria calandra* een talrijke broedvogel in Zeeuws-Vlaanderen (Buijs 1982). Opvallend genoeg nam de soort in de jaren veertig en vijftig sterk af. Begin jaren vijftig was er nog een bolwerk van een tiental territoria in en rondom het Verdrongen Land van Saeftinghe. Daarna was er een klein bolwerk van een tiental territoria in de net ingepolderde Braakmanpolder in midden Zeeuws-Vlaanderen in 1958 (Suetens 1961). In de rest van Zeeuws-Vlaanderen kwam de soort praktisch niet voor als broedvogel. In die periode was de soort landelijk nog niet zeldzaam, maar wel afnemend (Bijlsma *et al.* 2001). In Haspengouw (België) vond in deze periode juist een sterke toename plaats (Devillers 1988). In navolging van de toename in België, was er vanaf begin jaren zestig ook in Zeeland sprake van herstel. Midden jaren zeventig werd de populatie op ca. 100 broedparen geschat (Buijs 1982). Tussen 1975 en 1984 waren er gemiddeld, jaarlijks minimaal 200 territoria aanwezig in Zeeland (Buijs 1982), op een enkel broedpaar in de Zak van Zuid Beveland na alle in Zeeuws-Vlaanderen. Het merendeel van de territoria werd aangetroffen in polders in de directe

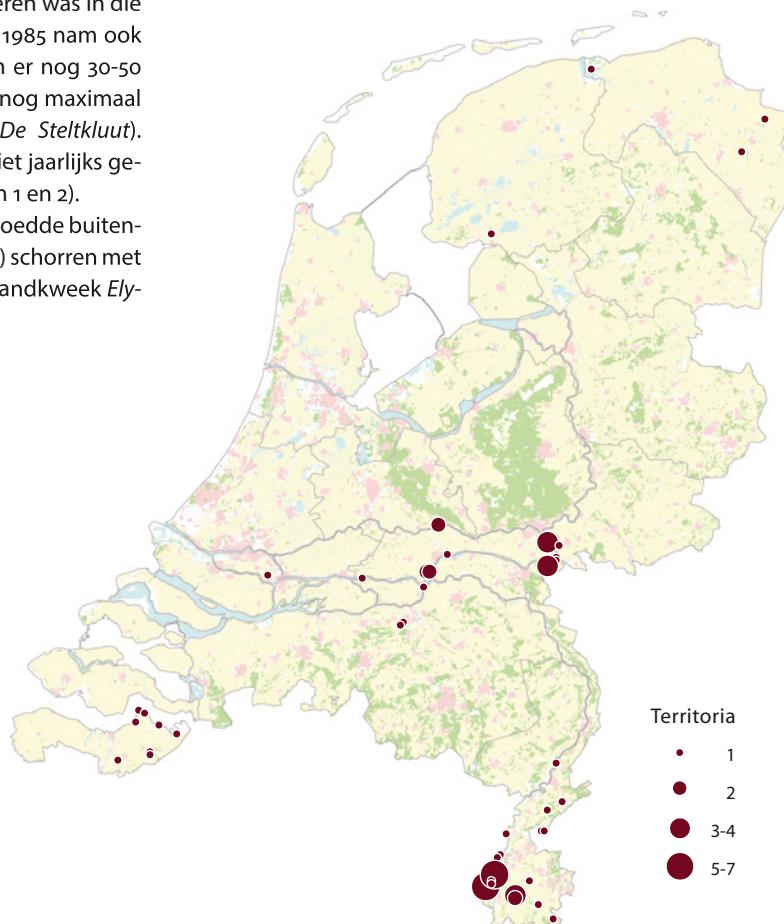

Figuur 1. Aantallen territoria van de Grauwe Gors in Nederland en Zeeland in 2000-2010 (bron: Sovon Vogelonderzoek Nederland). *Numbers of breeding territories of Corn Bunting in The Netherlands and in the province of Zeeland, 2000-2010.*

omgeving van de Westerschelde en op buitendijkse schorren in de Westerschelde. Maar ook elders konden concentraties voorkomen, zoals in 1983 18-25 territoria op de zandgronden in de Biezen bij Eede in West Zeeuws-Vlaanderen. Deze meer in het binnenland gelegen broedconcentraties konden van jaar tot jaar variëren. Enige afname van de populatie werd geconstateerd na strenge winters. Ook in de polders in aangrenzend Oost- en Westvlaanderen was in die periode een broedpopulatie aanwezig. Vanaf 1985 nam ook de Zeeuwse populatie sterk af. In 1988 waren er nog 30-50 territoria, in 1990 nog maximaal 20 en in 1991 nog maximaal 20 (archief natuurbeschermingsvereniging *De Steltkluut*). Na 2000 werd nog zeer sporadisch en zeker niet jaarlijks gebroed, conform de trend in Nederland (figuren 1 en 2).

Een groot deel van de Zeeuwse populatie broedde buitendijks op oude (extensief met schapen beweide) schorren met Gewoon Kweldergras *Puccinellia maritima*, Strandkweek *Ely-*

trigia athericus, Zeebies *Bolboschoenus maritimus* en slijkgras *Spartina spp.* Binnendijks werd gebroed in oude reliëf rijke weilanden en op akkers met daaraan grenzend ruige greppelkanten, bermen of dijken. De gewassen waarin territoria werden aangetroffen zijn: tarwe, gerst, suikerbieten, aardappelen, koolzaad, erwten en karwij (Buijs 1988). In de winter werden Grauwe Gorzen vooral waargenomen in schorren en op braakland. Er werd verondersteld dat dit lokale broedvogels betrof. In de aanwezigheid van dit buitendijks gelegen biotoop is in de loop der jaren weinig veranderd. Wel is de schapenbegrazing in de schorren en op de zeedijken grotendeels verdwenen. Sommige schorren worden nu begraaasd met runderen, maar op de meeste vind geen begrazing plaats. Het areaal schor in de Westerschelde is de laatste decennia door vaargeulverdiepingen afgenomen. Op de zeedijken wordt veelal in de voorzomer gehooid. In deze periode werden in het verleden de meeste territoria vastgesteld. Ook binnendijks worden door ontwatering en bemesting graslandpercelen veel vroeger gemaaid dan in het verleden. De binnendijks gelegen oude reliëf rijke weilanden zijn in de loop der tijd grotendeels verdwenen. Percelen zijn grootschaliger geworden en de gewasdiversiteit is afgenomen. In het landbouwkundig teeltplan hebben maïs

Figuur 2. Verspreiding van territoria van Grauwe Gors in Nederland in 2000-2010 (alle jaren samengenomen) (bron: Sovon Vogelonderzoek Nederland). *Distribution of breeding territories of Corn Bunting in The Netherlands, 2000-2010 (all years combined).*

Alex Wieland

Overwinterende Grauwe Gorzen in Zeeland worden vooral gezien op de schorren aan de zuidzijde van de Westerschelde (Paulinaschor, januari 2012).
Observations of wintering Corn Buntings in Zeeland are mainly confined to the salt marshes on the southern bank of the Scheldt estuary.

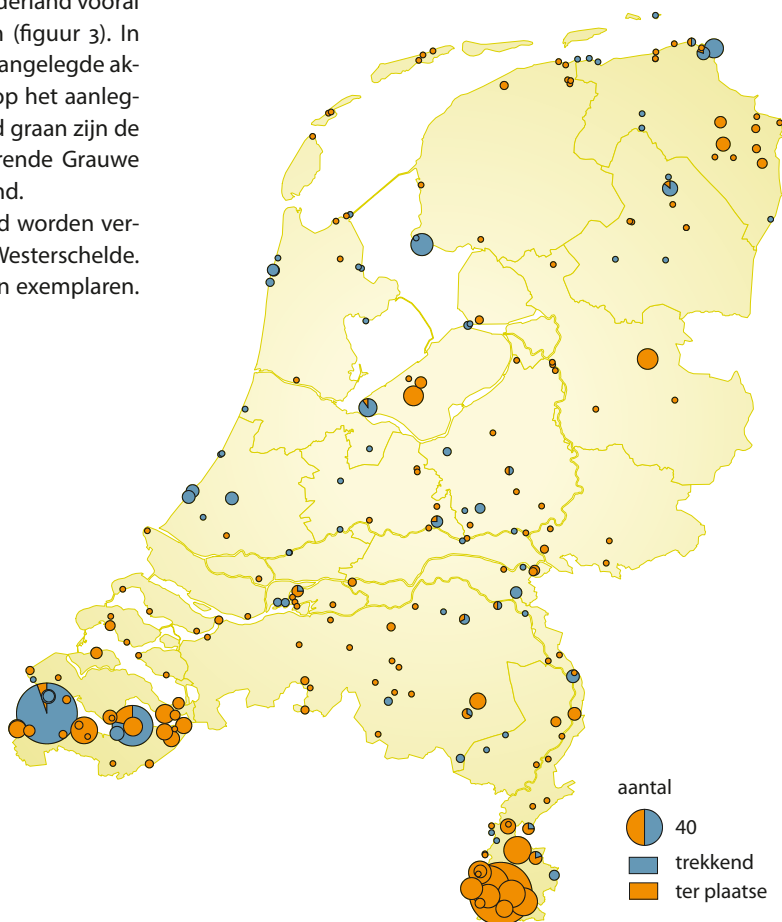
en intensief grasland hun intrede gedaan. Andere gewassen zoals koolzaad, erwten en karwij zijn zo goed als verdwenen en het areaal zomertarwe is sterk afgenomen.

Huidige winterverspreiding

Overwinterende Grauwe Gorzen komen in Nederland vooral voor in Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen (figuur 3). In Zuid-Limburg verblijven de vogels in de hier aangelegde akkerreservaten (van Noorden 2013). In reactie op het aanleggen van wintervoedselranden met overstaand graan zijn de laatste jaren ook kleine aantallen overwinterende Grauwe Gorzen aangetroffen in Groningen en Flevoland.

De meeste winterwaarnemingen in Zeeland worden verricht op de schorren aan de zuidzijde van de Westerschelde. Het betreft jaarlijks maximaal enkele tientallen exemplaren.

Vogels worden hier van oktober tot en met maart waargenomen op de hogere delen van de schorren. Op locaties waar de foeragerende Grauwe Gorzen zijn waargenomen groeien Strandkweek *Elytrigia atherica* en Spiesmelde *Atriplex prostrata*. De zaden van deze planten blijven tot het eind van de

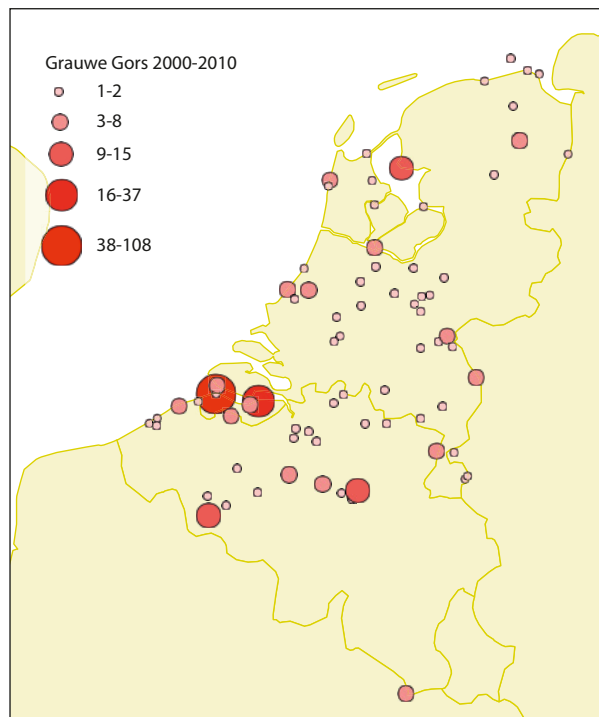
Figuur 3. Verspreiding buiten het broedseizoen van de Grauwe Gors in Nederland in 2000-2010 (bron: www.waarneming.nl). *Corn Bunting distribution in The Netherlands outside the breeding season.*

winter aan de plant zitten en blijven dus lang beschikbaar voor zaadetende vogels. Ook op aangespoeld veek (afgestorven plantenresten) wordt gevoerd op plantenzaden van op schorren groeiende plantensoorten. Binnendijks is het winterbiotoop beperkt. Van oudsher worden kleigronden in Zeeland voor de winter geploegd ten behoeve van een betere grondstructuur in het voorjaar. Tarwestoppels zijn altijd schaars geweest. De tarwestoppel die aanwezig is wordt veelal ook na de oogst bespoten met herbiciden zodat er geen onkruidzaden aanwezig zijn. Braakliggende percelen met kruiden zijn tegenwoordig een zeldzaamheid. Op een drietal locaties met akkerranden met overstaand graan die aangelegd zijn in het kader van proefprojecten zijn overwinterende Grauwe Gorzen waargenomen (bron: Zeeuwse Land- en Tuinbouworganisatie).

Het is onbekend waar de tegenwoordig in Zeeland overwinterende Grauwe Gorzen vandaan komen. Mogelijk betreft het vogels uit populaties in noordelijk Frankrijk, maar op de meeste telposten langs de Belgische kust zijn Grauwe Gorzen zeldzaam (figuur 4). Ook lijkt het vanwege het geringe aantal waarnemingen op telposten langs de Nederlandse kust niet waarschijnlijk dat het gaat om vogels van Britse afkomst of uit populaties ten noorden van Nederland. Gezien het zeer geringe aantal territoria in Zeeland lijkt het onwaarschijnlijk dat het lokale broedvogels zijn. Het meest waarschijnlijk is dat het broedvogels betreft van de populaties uit Vlaams-Brabant, ca. 100 km ten zuidoosten van Zeeuws-Vlaanderen. De Vlaamse populatie werd in 2000-2002 nog geschat op 850 tot 1100 territoria (Rutten 2004).

Toekomstig beheer in landbouwgebieden

Aan akkers gerelateerde soorten nemen nog steeds sterk af. Als geen maatregelen getroffen worden zullen nog meer soorten uitsterven. Gerichte maatregelen in het landbouwgebied vormen de belangrijkste herstelmaatregel. Verspreid over Zeeland ligt anno 2010 een areaal van 500 ha aan akkerranden (hiermee is ca. 1.1 miljoen euro gemoeid). Deze dienen een bijdrage te leveren aan de akkernatuur. Om te komen tot effectievere akkerranden zijn in proefprojecten akkerrandpakketten ontwikkeld die meer natuurwaarden opleveren. Bij het aflopen van een oude overeenkomst wordt deze omgezet in een overeenkomst voor een meer op natuurgerichte akkerrand. Deze randen maken onderdeel uit van de subsidieregeling natuur (SNL). Op deze randen wordt onder andere strokenbeheer uitgevoerd (bv. Dochy 2013). Stroken met kale grond en open vegetatie vormen foerageergebied voor akkervogels in de broedtijd. Hier zijn relatief veel insecten te vinden die het voedsel zijn voor de jonge akkervogels. Stroken met overblijvend graan, streek-eigen kruiden en grassen vormen broedbiotoop, dekking en voedsel in de winter. Een rand met overblijvend graan wordt ingezaaid met niet ontsmet zaaizaad en mag pas na 15 maart worden bewerkt.

Figuur 4. Verspreiding van waarnemingen van Grauwe Gorzen op trek-telposten in België en Nederland in 2000-2011 (bron: www.trektellen.nl).
Distribution of Corn Bunting observations made on migration watchpoints.

Het akkerrandenbeheer dient nog verder te worden ge-optimaliseerd. De keuze van de locatie waar een akkerrand werd aangelegd was in het verleden aan de landbouwer. Naar aanwezigheid van akkervogels in de omgeving werd daarbij niet gekeken. Door de provincie Zeeland is nu een opzet gemaakt voor een kaart met akkervogelkerngebie-

Alex Wrieland

Grauwe Gorzen foerageren op de schorren vooral op zaden van kwelderplanten en in de aanspoelranden. (Paulinaschor, januari 2012). *Wintering Corn Buntings in Zeeland mainly feed on seeds of salt marsh vegetation and in the high tide mark.*

den waar eventuele nieuwe randen mogen komen. Ook de ligging van de rand in het landschap is belangrijk, dit is afhankelijk van het biotoop van de soorten waarvoor de rand wordt aangelegd (ZLTO 2012).

In veel randen is het voedsel al op in december. Het is bekend dat het einde van de winter en het vroege voorjaar een moeilijke periode is voor de akkervogels (Siriwardena *et al.* 2008). Het aanbod aan zaden in reguliere landbouwgebieden is dan marginaal. Er dient nog uitgetest te worden van welke soorten en rassen de zaden in de winterperiode het langst beschikbaar blijven voor de akkervogels. Randen dienen meer geclusterd en in combinatie met andere biotopen aangelegd te worden. Voor Grauwe Gorzen gaat dit specifiek om schorren en speciaal aan te leggen onbespoten, tarwe- en luzernestoppels. Zo kunnen we de Grauwe Gorzen verleiden om hier te overwinteren en te broeden. Voor andere akkervogels kan dit ook gaan om extensief beheerde weilanden (natuurgebieden) en graszaadpercelen. Bij een clustering kan variatie worden aangebracht in de datum van inzaaien van (delen van) randen. Zo ontstaan er akkerbiotopen waar het gehele jaar voldoende voedsel te vinden is en die voor de kritische akkervogels optimaal kunnen functioneren. Bij het inzaaien van de randen dient bij voorkeur gebruik gemaakt te worden van niet ontsmet zaaizaad.

Sinds 2010 wordt in Zeeland gewerkt met een collectief beheerplan *Akkerranden* waarbij in de keuze van het type rand en de ligging van de verschillende randen min of meer gestuurd kan worden. Een maatwerk beheeradvies voor akkerbiotopen zou hierin moeten worden opgenomen. Vanwege de van jaar tot jaar wisselende omstandigheden blijft het noodzakelijk om de ontwikkeling van de akkerranden in relatie van de functionaliteit voor de akkervogels in het veld jaarlijks te volgen zodat met een deskundige begeleiding het beheer snel kan worden aangepast.

Alex Wieland, Liniestraat 13, 4561 ZS Hulst; apwielando1@hetnet.nl

DANKWOORD

Mijn dank gaat uit naar Marc Buise en Henk Castelijns voor het verstrekken van informatie uit de regio, Sovon voor het leveren en maken van figuren en Steven Kragten voor zijn commentaar op het concept-artikel.

LITERATUUR

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Buise M.A. 1982. De opmars van de Grauwe Gors (*Miliaria calandra*) in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. Veldornithologisch Tijdschrift 5: 141-148.
- Buise M.A. & F.L.L. Tombeur 1988. Vogels tussen Zwin en Saefinghe, de avifauna van Zeeuws-Vlaanderen. Stichting Natuur- en Recreatie-informatie, Middelburg.
- Devillers P., W. Roggeman, J. Tricot, P. del Marmol, C. Kerwijn, J.-P. Jacob & A. Anselin (eds). 1988. Atlas van de Belgische Broedvogels. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel.
- Dochy O. 2013. Trioranden voor akkervogels: de 'grote drie' in één pakket. Limosa 86: 180-191.
- van Noorden B. 2013. Tien winters akkervogels in het hamsterreservaat Sibbe. Limosa 86: 153-168.
- Rutten J. 2004. Grauwe Gors. In: G. Vermeersch, A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriels & B. Van Der Krieken, Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002, pp. 452-453. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel.
- Siriwardena G.M., N.A. Calbrade & J.A. Vickery 2008. Farmland birds and late winter food: does seed supply fail to meet demand? Ibis 150: 585-595.
- Suetens J., J. van den Steen, J.P. van de Weghe, J. van Impe & H. Wille 1961. De avifauna van de Braekmanpolder. Giervalk 51: 64-113.
- Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO), Stichting Landschapsbeheer Zeeland en Stichting Het Zeeuwse Landschap 2012. Eindrapportage Impuls Akkernatuur Zeeland.
- Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) 2102. Collectief beheerplan akkerranden Zeeland.

The Corn Bunting *Miliaria calandra* in the Dutch province of Zeeland

The province of Zeeland has since long been a stronghold of Corn Bunting in The Netherlands. In the early part of the previous century the species was a common breeding bird, particularly in Zeeuws-Vlaanderen. Numbers declined to a few tens of pairs in the 1950s, but then recovered to a maximum of 200 pairs in the 1970s. Thereafter, a steep decline set in and at the turn of the century breeding had become irregular. The decline was caused mainly by changes in land use connected to agricultural intensification and a simultaneous decline of populations in nearby Belgium. The creation of set-aside field margins has not yet led to a recovery

of the breeding population. Interestingly, a few tens of Corn Buntings still winter on high saltmarshes on the southern bank of the Westerschelde estuary. These birds are present from October through March and feed on seeds of saltmarsh plants, including those in the high tide mark. Winter records are also known from inland fields with unharvested cereals. Conservation measures for Corn Buntings may comprise a combination of set-aside field margins, unharvested cereal fields, stubbles of cereals and alfalfa, all situated in the vicinity of nature reserves in the most promising regions.